

E H Carr

Isaac Deutscher och *Den ofullbordade revolutionen*

Om Isaac Deutschers sista skrift och minnesord med anledning av hans död

Allra sist ger översättaren en kortfattat, kritiskt bokslut över Carrs författarskap.

Oktoberrevolutionen 1917 kan på sin femtioårsdag rimligen hyllas som den största händelsen under 1900-talet. Sannolikt kommer dess plats i framtidens historia inte att vara mindre betydande än Franska revolutionen, som den i vissa avseenden var följden av och kulmen på. Om vi betraktar historieskrivningen om Franska revolutionen femtio år efter att den inträffade (Carlyles *French Revolution*, det första försöket att behandla den som en stor historisk händelse, kom 1837) kan det göra oss mindre modfällna över de uppenbara bristerna i samtida historieskrivning om den ryska revolutionen. Där så mycket – så mycket ondskefullt såväl som så mycket gott – direkt eller indirekt flödat ur en storartad historisk händelse och där så många intressen delats och så många känslor väckts till liv av den är ett halvsekel en kort tidsrymd för att placera den i ett rättvist perspektiv.

Isaac Deutschers val av ämne för sina *Trevelyan-föreläsningar* i Cambridge 1967 var helt klart en uppmaning att ägna jubileumsåret (då det för övrigt också gått hundra år sedan första bandet av *Das Kapital* utkom) åt att granska resultaten och betydelsen av revolutionen. Deutscher gjorde en storslagen prestation i de föreläsningar som nu utkommit under titeln *Den ofullbordade revolutionen*.¹ Läsare bekanta med hans biografier om Stalin och Trotskij behöver inte bli påmindna om livfullheten och energin i hans stil; argumentationen i det begränsade utrymme denna korta översikt utgör sker med samma kraft och övertygelse som i de större arbetena. Läsaren kommer också att känna igen samma tilltro till revolutionens slutliga framtid bakom ett i grunden humanistiskt synsätt. Deutschers marxistiska bakgrund gör det möjligt för honom att hålla fast vid en optimism och tro på framsteget som i Väst är mer karakteristiskt för 1800-talet än för samtiden. Hur viktigt detta är för skildraren av ryska revolutionen kan bedömas genom att mäta avståndet mellan det glanslösa och illvilliga förminskandet av dess resultat som återfinns i många nutida skildringar i Väst och Deutschers sympatiska men också djupt kritiska förståelse.

Utgångspunkten måste vara ett erkännande av omfattningen av den uppgift bolsjevikerna stod inför när de tog makten i Petrograd för femtio år sedan. På sistone har det blivit på modet att framhålla att industrialiseringen av Ryssland inletts på 1890-talet under Witte, underförstått att Ryssland redan börjat industrialiseras före 1914 och att allt revolutionen stod för var att fortsätta – och kanske temporärt fördröja – processen. Ur mer än en historisk synpunkt är detta en historielös fantasi. Witte förlorade tsarens gunst – och sitt ämbete – 1903 och 1914 hade mycket av glöden i hans politik falnat. Fientligheten hos de jordägarintressen som medverkat till Wittes fall skulle ha varit ödesdigra för all långtgående utveckling av industrin. Detta kunde bara ha skett på bekostnad av deras livsstil och det kvasi-feodala samhälle de representerade, det var först sedan de störtats av revolution som moderniseringen av Rysslands ekonomi kunde ta fart. Industrialiseringen på 1890-talet gav en värdefull grund – bland annat ett livsviktigt, om än begränsat, järnvägsnät och embryot till en tung industri – som senare insatser kunde bygga på. Det påskyndade revolutionen – kanske till och med gjorde den möjlig – genom att skapa ett litet, men koncentrerat, fabriksproletariat. Men det saknade den avgörande drivkraft som revolutionen senare skulle bidra med till processen.

Även i ett annat avseende skilde sig den industrialisering bolsjevikerna genomförde från det arbete som Witte inlett. Deutscher anger andelen utländskt kapital i ledande industri i

¹ På svenska: [Den ofullbordade revolutionen 1917-1967](#)

Ryssland före 1914: ”Västerländska aktieägare rådde om 90 % av de ryska gruvorna, 50 % av den kemiska industrin, mer än 40 % av de mekaniska verkstäderna och 42 % av bankaktierna.” Precis som Indiens ekonomi de senaste tjugo åren lidit av den snedvridning som arvet av tidigare brittiska investeringar utgjorde formades även rysk industri av utländska investerare, som bidrog med kapital, i det här fallet var snedvridningen främst av militär karaktär. Deutscher påpekar att det var Rysslands beroende av utländskt kapital som tvingade provisoriska regeringen 1917 att fortsätta kriget och därmed påskynda bolsjevikrevolutionen. Det kan vara överdrivet. Men hel klart är att undanhållandet av utländskt kapital efter revolutionen, även om den också lett till enorma umbäranden och svårigheter, var av stor betydelse för utformningen av den industrialiseringsprocess som slutligen ägde rum, och trots de enorma mänskliga och materiella kostnaderna, är det svårt att se att någon annan inriktning så snabbt kunde ha höjt Ryssland, och ryska folket, till dess nuvarande nivå av industriell uppbyggnad och materiellt välstånd.

Det är egentligen svårt att göra rättvisa åt styrkan i den häpnadsväckande hastigheten i denna process – i ett land förött av sju år av krig och inbördeskrig och avbruten av ännu ett och än mer destruktivt krig. Det främsta tecknet på vad som uppnåtts är vad Deutscher kallar ”den omfattande urbaniseringen” av Sovjetunionen. Att stadsbefolkningen ökat med 100 miljoner sedan 1917 innebär att stadsborna, som före revolutionen utgjorde 15 procent av befolkningen, nu utgör 60 procent. Massmigrationen från landsbygden till städerna, omvandlingen av bonden till fabriks- eller kontorsarbetare, som varit huvudinslaget i denna förändring, har förstas bara varit en del av en mer omfattande process. Hela befolkningen är nu läskunnig, inklusive icke ryska folk från de yttre regionerna i europeiska Ryssland och Centralasien. Utbildning är tillgänglig för alla och högre utbildning för många. Män och kvinnor, vars fäder och far- och morföräldrar var under och vars farfars- och morfars fäder var livegna sköter nu, utformar och uppfinnar de modernaste maskiner. Under en tidrymd av femtio år har ett primitivt och efterblivet folk förmått skapa sig en ny livsform och en ny civilisation. Storleken, omfattningen och hastigheten i denna utveckling är förvisso utan motstycke.

Det vore fel att med tystnad förbigå – och Deutscher är förvisso inte frestad att göra det heller – de kostnader detta inneburit i mänskligt lidande, eller i andra tveksamma aspekter. Det är bönderna, som utgjorde massan av det ryska folket, som drabbats av de grymmaste bördorna. Utnyttjandet av överskottsbefolkningen på landsbygden, omorganiseringen av jordbruket och införandet av moderna och storskaliga odlingsmetoder var nödvändiga om landet skulle gå framåt och inta sin plats i den moderna världen. Den känslolöshet och brutalitet uppgiften fullbordades på går att förklara med de förhållanden som rådde – framför allt regimens svaghet på landsbygden och böndernas främlingskap inför den – men har satt sina spår på efterföljande sovjetisk historia. Kunskapsspridning, upplysning och vetenskapliga framsteg, hur reala och enormt betydande de än må ha varit, har skett inom ett stelt och slutet ideologiskt ramverk och till ackompanjemang av obarmhärtiga förföljelser av avvikande uppfattningar och även om liknande symptom funnits att beskåda i några av de stora intellektuella rörelserna historiskt i västvärlden har nivån av intellektuell kontroll i Sovjetunionen – delvis på grund av omfattningen och snabbheten i omvandlingen, delvis på grund av moderna tekniska möjligheter – varit osedvanligt stram och sträng. Oklarheten kring avstaliniseringen har satt den underliggande kampen i skarp relief. Det är viktigt, och kanske uppmuntrande, att kontroverserna kring vad som är nödvändig och tolererbar nivå av intellektuell frihet idag förs med en uppriktighet och öppenhet i sovjetiska tidningar som hittills varit ovanlig.

Deutscher närmar sig försiktigt och med viss tvekan frågan om den nya grupp av byråkrater, teknokrater, direktörer och högt uppsatta intellektuella, som en del på sistone framställt som en ”ny klass” – en klass som, i marxistisk mening, lever på det mervärde som arbetarna producerar och därmed bildar en klass av utsugare. Förekomsten av sådana materiellt privile-

gierade skikt i Sovjetsamhället är öppen och omaskerad. Å andra sidan förefaller det inte som att de är tillräckligt homogena för att ha utvecklat de nära band och gemensamma intressen och delad samhällssyn som utgör den verkliga grunden för en ”klass”, eller att vare sig ha viljan eller förmågan att agera som en enhetlig påtryckningsgrupp på sovjetisk politik. Deutscher härleder deras speciella egenskap, som klass och ändå inte en klass, från två specifika drag. De åtnjuter privilegier enbart utifrån konsumtion och inte från ackumulation: de kan inte förvärva egendom av produktionsmedlen och bli kapitalister eller medlemmar av en bourgeoisie i marxistisk mening. Och av detta följer att gruppen inte konsoliderar sig eller klarar av att göra det. Den har ingen ärvd egendom och blir upplöst och omformad från en generation till nästa. Så länge som Sovjetsamhället behåller sitt flödestillstånd kommer det att förbli revolutionärt.

Samma svar har delvis sin tillämplighet på frågan om jämlikhet i det moderna industrisamhället. Marx, som analyserade samtiden utifrån djupgående Hegelianska tanke kategorier, ansåg att vad han kallade ”abstrakt mänskligt arbete” perverterats av arbetsdelningen, som var kapitalismens utmärkande redskap, till ett föremål för utsugning. Arbetsdelningen var något grundläggande ont och först när den avskaffas kunde arbetaren slippa ifrån att vara ett objekt och bli en individ i sin fulla rätt. Detta i sin tur skulle leda till att skillnaden skulle upphöra inte bara mellan städernas och landsbygdens arbetare (bondeklassen var redan döende under kapitalismen), utan också mellan intellektuellt och fysiskt arbete, mellan hjärna och muskler. Det synsättet var rotat i marxistiskt tänkande och kom till uttryck i Lenins vision, i *Staten och revolutionen*, om hur nu förenklade administrativa uppgifter kunde utföras av vanliga arbetare i ett system av rotation och i tidiga experiment, sedan revolutionen segrat, av arbetarkontroll på fabrikena.

Marx tycks ha förblivit övertygad om att industriell och teknologisk utveckling skulle leda till ökad uniformitet, och inte till ytterligare diversifiering av arbetet, och en viss tendens kan förvisso konstateras i moderna försök att utplåna eller suddas ut gränslinjen mellan kvalificerad och okvalificerad arbetskraft. Men den främsta förändringen i den mest utvecklade industrin idag har varit bildandet av stora eliter av direktörer, vetenskapsmän och kvalificerade tekniker, fjärran från massan av relativt okvalificerade och icke specialiserade arbetare, som under överskådlig framtid numerärt kommer att utgöra en majoritet av arbetskraften. Lenin drog sig inte för att förorda nödvändigheten av en politisk elit när han ägnade sig åt partiets organisering och funktionssätt och efter revolutionen hördes han leverera värtaligt argumenterande för ”en-manna styre” av fabrikena. På 1930-talet förmedlade Stalin sitt brukliga inslag av cynism i sitt fördömande av ”nivellering” som en borgerlig fördom. Men han hade satt fingret på ett reellt problem och inget som på något vis bara gällde Sovjetunionen.

Revolutioner har inte lätt att få någon att glömma de utopiska visioner som legat till grund för dem. Och faktum är att ett samhälle som inte har något Utopia att hänvisa till befinner sig i ett tillstånd av förfall. Men, som Marx insåg, är det ett vanskligt företag att titta in i framtiden och det är lättare att analysera riktningen än att förutsäga något om målet. Deutscher har sina Utopias för den ryska revolutionen. När han ägnar sig åt Frihetens Utopi nöjer han sig med att bygga det med det förflutnas tegelstenar. För Sovjetunionen, där revolutionen innehåll såväl borgerliga som proletära inslag, återstår att mäta sig med gamla ”borgerligt liberala program”: ”Dt behöver skaffa sig kontroll över sina regeringar och omvandla staten ... till ett instrument för nationens demokratiskt uttryckta vilja och intresse. Det behöver, i första hand, återupprätta yttrande- och föreningsfrihet”. Men Jämlikhetens Utopi, det klasslösa och statslösa samhället, är svårare att grepp och att definiera eller beskriva. Deutscher avslutar kapitlet om samhällsstrukturen i Sovjetunionen med påpekandet att utbredningen av gymnasieutbildning skapar en intelligencia större till antalet än vad kan absorberas av universitet och tjänstesektorn och att den ökning detta medför av ett utbildat skikt inom

arbetarklassen kommer att utöva ett starkt tryck på skikt av byråkrater och direktörer upptill. Det kan bli så att det trycket kommer att tvinga fram större jämlikhet statusmässig mellan kroppsarbete och intellektuellt arbete, vilket inträffat i en del länder i Väst. Inget utvecklat samhälle har råd att göra sig av med principen om jämlikhet som ideal. Men ett stort frågetecknen hänger bakom frågan om hur jämlikhet ska förverkligas – eller ens definieras – i moderna industrisamhällen.

Sovjetunionens relationer med omvärlden är en fråga som av naturliga skäl upptar stort intresse och dragit till sig större uppmärksamhet utomlands än någon annan aspekt av sovjetisk politik. Här ger Deutscher, säkert av utrymmesskäl, en ganska förenklad bild. Han börjar med att framhålla att alla ortodoxa marxister, inklusive de tidiga bolsjevikledarna, såg den socialistiska revolutionen som en internationell händelse, och han citerar mycket riktigt Engels fördömande av trångsynta socialister, som ansåg den egna nationen tack vare deras egna insatser vara predestinerad att uppnå seger för socialismen. Tron på revolutionens internationella karaktär var något som Lenin bestämt höll fast vid och inskräpte ända fram till sin död.

Och så, i mitten av 1920-talet, lade Stalin och Bucharin, med Trotskij, Kamenev och Zinovjev i opposition, fram den omtalade doktrinen om socialism i ett land. Detta ledde till att socialismens intressen likställdes med ryska nationella intressen. I sin strävan efter nationell säkerhet tonade Stalin ner den socialistiska revolutionens sak på andra håll, försåg Komintern med munkorg för att till sist upplösa den, och gjorde sitt omdömeslöst bästa för att hålla sitt land borta från konflikter utomlands. Det ledde till vägran att låta de tyska kommunisterna samarbeta med socialdemokratiska partiet för att förhindra Hitlers uppgång; det ledde till den sovjet-tyska pakten 1939, till att 1945 godta Europas uppdelning i intressesfärer och oviljan in i det sista att stödja de kinesiska kommunisterna mot Chiang Kai-shek, också när de visade sig framgångsrika på egen hand. Allt detta var katastrofala exempel på hur socialismens och världsrevolutionens intressen underordnades en snävt uppfattad realpolitik. Inte helt oväntat har socialister i andra länder i många fall vänt sig mot Sovjetunionen.

Den bilden stämmer någorlunda. Men kanske förmår den inte ge rättvisa åt ett dilemma som de som utformat sovjetisk utrikespolitik stött inför från allra första början, och som de står inför till dags dato. Vid tiden för Brest-Litovsk fick Lenin utstå attacker från sina mer idealistiska anhängare för att offra socialismens sanna sak och söka en uppgörelse med en imperialistisk makt, vilket han försvarade med behovet av att slå vakt om den socialistiska revolution som genomförts i ett land. I fackföreningsuppgörelsen med Storbritannien 1921, samt vid konferensen i Genua året därpå, visade sig Lenin villig att söka fredlig samexistens med västmakterna genom ett underförstått, eller uttryckligt, löfte om att avbryta sovjetisk propaganda för världsrevolutionen. Det stämmer att medan Lenin bara något lutade sig över staketet skulle Stalin dimpa ner på andra sidan med en duns. Men staketet var där och det gick inte att sitta kvar på det i all evighet. Stalin hade kunnat hävda att Lenin åtminstone pekat ut riktningen.

Historien om 1930-talet går idag inte att hänvisa till utan att ha 1959 och det som skett efteråt i backspegeln. Deutscher tycks med viss förvåning notera att den sovjetisk-tyska pakten aldrig hamnat i vanära, trots avstaliniseringen. Orsaken är uppenbar. Inget kunde vara lättare än att fördöma Stalin för att ha ingått den pakten. Men vad skulle fördömandet basera sig på? Var det fel av Stalin att göra upp med Hitler för att han valde fel sida? Eller var det fel att överhuvud taget göra upp med någon imperialistisk makt? Med andra ord, skulle fördömandet då också gälla Litvinovs politik i mitten av 1930-talet – inträdet i Nationernas förbund, godkännandet av Versaillesfördraget, den fransk-sovjetiska pakten och uppmaningen till kommunisterna i Västeuropa att anta folkfrontspolitiken? Deutscher klargör inte sin egen uppfattning här. Men en i förbigående nedsättande kommentar om folkfronten i Frankrike

tycks antyda att han skulle vara kritisk till all denna politik.

Det är ju också det enda hållningssättet förenligt med oreserverad tilltro till en internationell socialism som något som hela tiden går före alla nationella intressen och det är, givetvis, grunden för det anatema Mao Tse-tung idag riktar mot de sovjetiska ledarna. Men kan sovjetledarna ens idag undkomma det dilemma Lenin stod inför i försvaret av den socialistiska revolutionen i hemlandet? Säkert höjs i denna stund röster i de inre cirklarna i Moskva om huruvida Kosygin verkligen behövde sitta i vänskapliga samtal med president Johnson, ärkekapitalisten, när han kunde ha ägnat all energi åt att främja revolutionens sak i Fjärran och Mellanöstern. Men är det en realistisk bedömning? Allt tyder på att Kosygin gör sitt bästa för att återgå till den staketsittning Lenin ägnade sig åt i början av 1920-talet – en hållning välkänd för diplomater och politiker av alla kulörer, om än kanske inte lätt att förena med rigid uppslutning bakom revolutionära principer.

Näst sista kapitlet i Deutschers arbete ägnas en ingående analys av de sovjetisk-kinesiska relationerna, där han visar att även Mao Tse-tung kan grensla den internationella socialismens principer och hålla fast vid nationell självtillräcklighet. Han fördömer honom för att i Indonesien ha följt den omdömeslösa stalinistiska linjen att hålla tillbaka de lokala kommunisterna med hänvisning till vänskapen med Sukarnos regim, och med samma katastrofala resultat. I slutkapitlet återgår han till den ryska revolutionens betydelse för västvärlden. Och vill inte höra talas om teorin om att våra moderna kapitalistiska ekonomier gradvis och närmast omärkligt kan övergå till socialism.

Oavsett alla Keyneska nyheter är det ett faktum att vår produktionsprocess, som i många avseenden är så storartat socialiserad, ännu inte är samhällskontrollerad... Det avgörande provet för detta är emellertid om vårt samhälle kan kontrollera och samla sina resurser för konstruktiva syften och för sin egen allmänna välfärd ... Hittills har samhället inte kunnat bestå detta prov. Våra regeringar har hindrat kriser och depressioner genom att planera för förstörelse och död snarare än för liv och välfärd.

Klen tröst står att finna i utsikterna till ett ”dödläge som utsträcks i det oändliga och garanteras av den ständiga balans som kan åstadkommas med nukleära avskräckningsvapen”. De häpnadsväckande framsteg ett efterblivet Ryssland gjort de senaste femtio åren trots de mest bekymmersamma omständigheter pekar på vad västliga nationer skulle kunna uppnå genom att förverkliga ”den stora principen för en ny samhällsorganisation”. Med denna välformulerade och vältaliga maning avslutar Deutscher vad som i alla bemärkelser är en storartad och mästerlig bok.

Isaac Deutscher: In Memoriam

Isaac Deutschers plötsliga och förtidiga bortgång den 19 augusti 1967 vid sextio års ålder var ett tragiskt slag för forskningen. Det inträffade mindre än ett halvår efter att han avslutat sina minnesvärda *Trevelyan-föreläsningar* om Femtio År av Ryska revolutionen och måste ha varit särskilt smärtsamt för många vid detta universitet, där man fortfarande minns den stora publiktillströmningen, till stor del studenter, och åhörarnas entusiasm i föreläsningssalarna i Mill Lane. Föreläsningarna blev populära och att de lockade stor publik berodde inte på några inslag av briljant fyrverkeri eller sensationsmakeri, utan på den tålmodiga och djuplodande analys av de händelser vars oerhörda betydelse för dagens värld är uppenbar för alla, men som inte ges något större utrymme i nuvarande undervisning. Ingen som var med om föreläsningarna kunde ifrågasätta omfattningen och djupet av Isaac Deutschers lärdom eller balansen och humanismen i hans omdömen. Hans inställning till ämnet var både ytterst kritisk och djupt sympatisk, lika avlägset från allt som påminner om officiella hyllningar och strävan att rentvå som från den gnälliga fientlighet, som ännu präglar en del västliga arbeten om revolutionen. Föreläsningarna utgavs i juni 1967 med titeln *Den ofullbordade revolutionen* och blev

Deuschers sista arbete.

Deutscher var en övertygad och engagerad marxist. Han närmade sig marxismen som mycket ung i reaktion mot sin judiska rabbinistiska bakgrund. Han beundrade Lenin och var aldrig på minsta vis någon stalinist. Anhängare till Trotskij var han bara i formell mening genom att i tjugofemårsåldern ha brutit med det polska kommunistpartiet på frågan om Stalins och partimajoritetens intoleranta och brutala behandling av Trotskij. Som läsaren av hans Trotskij-biografi inser balanserades Deuschers beundran för sin hjälte av kritik och reservationer på många avgörande punkter. Deutscher hade sina rötter både i marxismen och, precis som Marx själv, i upplysningstidens humanism. Från båda de källorna härledde han en tro på framsteg och optimism beträffande människosläktets framtid, vilket inte skulle ha framstått som märkligt i 1800-talets England, men som stundtals gjort honom till föremål för förlöjligande kommentarer i dagens mer cyniska och skuldtyngda västvärld. Den vanligaste anklagelsen mot hans journalistiska bidrag var att de var uttryck för överdriven optimism.

De verk som kommer att vara bestående är den biografi i ett band om Stalin², som utkom 1949, och hans biografi i tre volymer om Trotskij³, utgiven mellan 1954 och 1963. Den senare kan med säkerhet rankas som vår tids mest framstående historiska biografi. Att närma sig historien via biografien kan förefalla en lättvindig utväg men ofta också otacksam. Deuschers marxism försåg honom emellertid med en djup och kontinuerlig medvetenhet om historiska processer och skyddade honom från alla frestelser att reducera den till en studie av psykologiska egenheter hos huvudpersonerna. När Deutscher skrev biografi handlade det om historia sedd genom individernas agerande. Hans båda stora biografier erbjuder livfulla och oförglömliga porträtt av Stalin och, framför allt, av Trotskij. Men de utgör också en del – och egentligen en stor del – av historien om ryska revolutionen och för detta universitet är det både en källa till stolthet och tillfredsställelse att bara några månader innan hans liv så tragiskt ändrades ha försett honom med en plattform för att lägga fram sitt bokslut över revolutionens landvinningar – av dess storhet och dess misär. *Den ofullbordade revolutionen* kommer att tillsammans med de båda biografierna förbli ett grandioöst monument över hans gärning. Det är sorgligt att tänka på att vi, inom en historisk disciplin där både forskningsarbete och balanserade omdömen är en bristvara, så tidigt berövats en forskare så oerhört väl utrustad på båda områdena.

Översättning: Björn Erik Rosin

Översättarens kommentar

E H – Edward Hallett – Carr (1892-1982) var en brittisk historiker, diplomat, journalist och analytiker av internationella relationer. Carr är främst känd för sin *A History of Soviet Russia* i 14 band om Sovjetunionen åren 1917-1929 [de fyra första volymerna finns i svensk översättning – se lästipsen allra sist].

Carr inledde sin karriär med tjugo år i diplomatisk tjänst. Bl a ingick han i den brittiska delegationen vid förhandlingarna efter första världskriget i Paris. Efter kriget blev han placerad i Riga. Där vantrivdes han, skaffade sig en livslång avsky för opera men det var också då han bestämde sig för att lära sig ryska. Och Sovjetunionen skulle bli hans stora ämne. Däremot hade han ingen känsla för de baltiska staterna eller Polen, och vad det beträffar heller inte för Ukrainas öden, eller Östeuropa över huvud taget.

Under större delen av andra världskriget var han biträdande chefredaktör för *The Times*, där han framför allt tidigt insåg den position Sovjetunionen skulle inta efter kriget och ihärdigt

² [Stalin](#) (1961 års upplaga med ett nytt kapitel om Stalins sista år)

³ [Den väpnade profeten](#), [Den avväpnade profeten](#) och [Den förvisade profeten](#). Carr om Trotskij-trilogin: [Trotskij's tragedi](#).

pläderade för att landet skulle ges sin rättmätiga plats på den internationella scenen.

Carr har anklagats för en betydande förmåga att ändra uppfattning efter omständigheterna. Hans många motståndare hävdade att han alltid var för att ”vara på den starkes sida”. Sålunda förordade han länge att Storbritannien skulle närma sig Nazityskland och betraktades som en ledande företrädare för brittisk eftergiftspolitik. Detta skulle senare lämna honom vidöppen för anklagelser om att först ha förordat Hitler och sedan Stalin.

Om något tycks Carr ha hållit på att historiker inte ska intressera sig för förlorare, de hör hemma i historiens soptunna. Därmed var hans intresse för Trotskij begränsat. ”Småstater”, som Polen, var också något han betraktade som förlorare. Någon har kallat honom inte en ”grå eminens”, utan en ”grym eminens”. Känd för att sina iskalla och upphöjda sågningar i *Times Literary Supplements spalter* av andra ”Sovjetexperter” arbeten. Så fann han exempelvis inte mycket positivt i Stephen Cohens biografi om Bucharin.⁴ Carr kanske kan betecknas som en exponent för den ”realistiska” skolan i internationell politik. En variant av Henry Kissinger eller John Mearsheimer.

Vid den tyska invasionen av Sovjetunionen växlade han om till övertygelsen att ryssarna skulle segra. Carr hyste djupa sympatier för det sovjetiska samhällsexperimentet utan att vara socialist eller blunda för diktaturen och den terror som följde med den. Men moralisk uppriktighet var heller inte något som låg för E H Carr. Längre trodde han att utvecklingen i Sovjetunionen med sina för- och nackdelar också bebådade framtiden för en stor del av mänskligheten i övrigt.

Carrs historieskrivning om Sovjetunionen har betecknats inte bara som ”en klassiker”, utan som ”monumental”. Men också som ”torr, kylig och abstrakt”, i grunden en apologi för att Stalin hade rätt. Även Carrs många motståndare bland historiker erkänner dock hans enorma förmåga att plöja, och absorbera, mängder av närmast osmältbart sovjetiskt material, hans språkkunskaper och att hans klassiska skolning försåg honom med stor förmåga att se sammanhang och till kritisk textanalys.

Carr närmade sig de sextio när han påbörjade sitt *magnum opus* efter andra världskriget, Sovjetunionen framstod då i något av ett heroiskt skimmer. Landets insatser under kriget och Stalins hektiska modernisering av landet imponerade på många (Carrs gode vän Isaac Deutscher skulle för övrigt ägna samma ämne en del extatiska texter). Men han var också djupt tilltalad av rysk karaktär och personlighet. Det fascinerade honom (och resulterade i biografier om Dostojevskij, Bakunin, Herzen och verk om ryska romantiker i exil). Halvvägs in i arbetet med Sovjets historia kom Carr i kontakt med Isaac Deutscher. Vänskapen mellan dem blev varaktig och Deutscher kom också att få stort inflytande på den syn på Sovjet som framgår i de senare delarna av Carrs *magnum opus*.

Efter Isaac Deutschers bortgång fortsatte han samarbetet med dennes änka Tamara. Hon var honom bl a behjälplig i färdigställandet av de sista delarna av hans monumentala historiska verk om den ryska revolutionen, som förvisso avslutas redan 1929. Carr ”slapp” därmed närmare konfronteras med frågor som kollektiviseringen och utrensningarna.

Lästips

Carrs *magnum opus* på svenska:

[Ryska revolutionen 1917-1923, del 1.](#)

[Ryska revolutionen del 3.](#)

[Mellan Lenin och Stalin.](#) (4:e delen av Carrs historik)

[Debatten om "socialism i ett land" och Oktobers lärdomar.](#) (Ur ”Socialism in One Country”)

⁴ Cohen: [Bucharin och den ryska revolutionen](#). Carrs recension: [Legenden om Bucharin](#)